

УЗУМЧИЛИК ТАРМОҒИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ХАРАЖАТЛАРИ ҲИСОБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.

М.Ибрагимов – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти, и.ф.н.
М.Мардонов – ТДАУ Самарқанд филитали 2-босқич магистранти

Аннотация: Ушбу мақолада узумчилик тармогининг ривожлананиш тенденциялари, қишлоқ хўжалигидаги ўрни, мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашдаги роли ва узумчилик тармоғида харажатлар ҳисобининг хусусиятлари баён қилинган.

Калит сўзлар. Фермер хўжаликлари, ишлаб чиқариш, узумчилик тармоғи, харажатлар, маҳсулот таннари, харажат объекти, самарадорлик.

Аннотация: В данной статье описаны тенденции развития отрасли виноградарства, ее роль в сельском хозяйстве, роль в обеспечении продовольственной безопасности страны, особенности учета затрат в отрасли виноградарства.

Ключевые слова. Хозяйства, производство, виноградарская сеть, затраты, себестоимость продукции, объект затрат, эффективность.

Abstract: This article describes the development trends of the viticulture industry, its role in agriculture, its role in ensuring the country's food security, and the features of cost accounting in the viticulture industry.

Keywords. Farms, production, viticulture network, costs, product cost, cost object, efficiency.

Республикаимиз аҳолисини озиқ-овқат маҳсулотлари билан узлуксиз таъминлаш, ички бозорни сифатли мева-сабзавот ва узумчилик маҳсулотлари билан тўлдириш мақсадида агросаноат мажмуида етакчи тармоқлардан бири ҳисобланган мева- сабзавотчилик ва узумчиликни янада ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади. Чунки бу тармоқ аҳолини сифатли озиқ-овқат маҳсулотлари, саноат корхоналарини эса хомашё ресурсларига бўлган талабини узлуксиз қондириш имкониятини беради. Қолаверса, Ўзбекистон боғдорчилик ва узумчилик маҳсулотлари етиштириш учун салоҳияти юксак давлатдир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"¹ 4947-сонли фармони билан тасдиқланган 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг "Иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишлари"да белгиланган вазифалар қаторига қишлоқ хўжалигида "... пахта ва бошоқли дон экиладиган майдонларни қисқартириш, бўшаган ерларга картошка, сабзавот, озуқа ва ёғ олинадиган экинларни экиш, шунингдек, янги интенсив боғ ва узумзорларни жойлаштириш ҳисобига экин майдонларини янада

¹ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда

оптималлаштириш” вазифаси қўйилган. Хусусан, 2017 йилда замонавий агротехнологиялар асосида юқори ҳосилдорликка эга бўлган, эртапишар ҳамда ширин таъмга эга узумчиликни ривожлантириш ва дунё бозорларида харидоргир экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмларини ошириш, жумладан, 7,3 минг гектар тоқзорлар ташкил қилиш ҳамда 9 минг гектар тоқзорларни реконструкция қилиш, мавжуд паст рентабелли тоқзорларни босқичма-босқич, йилига 10 фоиздан ёки 14,1 минг тоқзорларни интенсив усулга ўтказиш, янги ташкил этилаётган ва мавжуд интенсив тоқзорларга босқичма-босқич томчилатиб суғориш тизимини жорий қилиш, тоқзорлар майдонларини кенгайтириш ва уларнинг эскирган ва яроқсиз майдонларини янгилаш, тоқзорлар майдонларини янгилаш натижасида ер унумдорлиги ошиши ҳисобига маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш вазифалари белгиланган.

Ушбу вазифаларни амалга оширишда узумчиликка ихтисослашган фермер хўжаликларида ишлаб чиқариш харажатлар ҳисобини такомиллаштириш ва маҳсулот таннархини пасайтириш муҳим аҳамиятга эга бўлиб, олиб борилган тадқиқотлар натижасида фермер хўжаликларида узум ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш бўйича таклиф ва тавсиялар шакллантирилди.

Республикада қишлоқ хўжалигининг барча тармоқлари каби узумчилик ҳам жадал ривожланмоқда. Айниқса, “2013-2015 йиллар давомида республика бўйича қишлоқ хўжалиги корхоналари ва фермер хўжаликлари томонидан 23,5 минг гектар янги тоқзорлар барпо этилиб, 17,4 минг гектр майдондаги эски, самарасиз тоқзорлар реконструкция қилинди. Ўтган йиллар давомида барча тоифа хўжаликларида тоқзорлар майдони 141,7 минг гектардан 148,6 минг гектарга етказилиб, узум етиштириш 136 минг тоннага кўпайди. 2016 йилда ялпи ҳосил 1,7 млн.тоннани, 2017 йилда эса эса 1,9 млн тоннани ташкил қилган”.²

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 февралдаги ПК-3573 сонли “Виночилик соҳасини ва алкогольли маҳсулотларни реализация қилишни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” қарорида республикада виночиликни ривожлантириш, бунинг асосида узумнинг техник навларини етиштиришни янада кўпайтириш чора-тадбирлари белгиланди. Жумладан:

- 2019 йилнинг 1 январидан уз узумзор плантацияларининг хом-ашёсидан ишлаб чиқарилган табиий узум виноларини қишлоқ хўжалиги маҳсулоти тоифасига киритилиб, ишлаб чиқариш фаолиятини лицензиялаш бекор қилинди;

- виночилик маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларни ёнилги-мойлаш материаллари, ўғитлар ва усимликларни химоя қилишнинг бошка воситалари билан узумнинг техник навлари плантацияларини шакллантиришнинг биринчи беш йиллигида имтиёзли нархларда таъминлаш белгиланди;

² Интернет сайти: vinsanoat.uz.

- узумнинг техник навларини ишлаб чиқарувчилар 2025 йилнинг 1 январига қадар муддатда ер солиғини тўлашдан озод қилинди.

Узумчилик соҳасига берилган ушбу имтиёзлар тармоқнинг янада ривожланиши, Республикамизда узум етиштиришни кўпайтириш имкониятини беради.

Маълумки ҳозирда Республикамизда етиштирилаётган узум ҳосилининг асосий қисми фермер хўжаликлари ҳиссасига тўғри келади (1-жадвал).

1-жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, Самарқанд вилоятида 2021 йилда мавжуд жами 39283 гектар токзорларнинг 27150 гектари ёки 69,1 фоизи фермер хўжаликларида бўлиб, жами узум ҳосилининг 299020 тоннаси ёки 53,0 фоизи фермер хўжаликлари томонидан етиштирилган.

1-жадвал

Самарқанд вилоятида 2020-2021 йилларда токзорлар майдони ва узум ялли ҳосили кўрсаткичлари³

Т/р	Хўжаликлар тоифаси	Токзорлар майдони, га			Ялли ҳосил, тонна			Ҳосилдорлик, ц/га		
		2020й.	2021й.	Ўсиш суръати,%	2020й.	2021й.	Ўсиш суръати,%	2020 й.	2021 й.	Ўсиш суръати,%
1	Барча тоифадаги хўжаликлар	37433	39283	104,9	559903	564278	100,8	14,9	14,4	96,6
1.1	Ш.ж. фермер хўжаликлари	25685	27150	105,7	300468	299020	99,5	11,7	11,0	94,0
1.2	Дехқон (шахсий ёрдамчи) хўжаликлар	10071	10588	105,1	245452	250635	102,1	24,4	23,6	96,7
1.3	Қишлоқ хўжалик фаолиятини амалга оширувчи бошқа ташкилотлар	1677	1545	92,1	13983	14623	104,6	8,3	9,5	114,4

Узумчилик тармоғининг жадал ривожланиши, ушбу тармоқда маҳсулот миқдорини кўпайтириш, сифатини яхшилаш билан бирга маҳсулот таннархини пасайтириш, маҳсулот рақобатбардошлигини тامينлаш асосида ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишни талаб қилади. Бу вазифаларни амалга оширишда тармоқда ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобини тўғри ташкил қилиниши ва юритилиши муҳим рол ўйнайди. Ҳозирда узумчилик йўналишидаги фермер хўжаликларида тармоқда бажариладиган агротехник тадбирларнинг асосий қисми яъни, токни қирқиш, ток тупларини кўмиш ва очиш, ҳомток ўтказиш, узум ҳосилини йиғиштириб олиш асосан фермернинг ўзи томонидан қўл кучи асосида бажарилади. Натижада ушбу агротехник тадбирларни бажариш учун иш ҳақи ва иш ҳақига нисбатан ижтимоий

³Вилоят статистика бошқармаси маълумотлари

суғурта ажратмалари, баъзи бошқа харажат моддалари бўйича килинган харажатлар ҳам бухгалтерия ҳисобида тўлиқ акс эттирилмасдан қолмоқда.

Фермер хўжаликларида узумчилик ишлаб чиқариш харажатларини 2-жадвалда келтирилган тартибда ҳисоб–китоб қилиниши ва бухгалтерия ҳисобида қатъий ҳисобга олинишини таклиф қиламиз.

2-жадвал

Фермер хўжаликларида узумчилик ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга тартиби

Т/р	Харажат моддалари	Ҳисоблаш тартиби	Расмийлаштирилган ҳужжат
1.	Меҳнат ҳақи харажатлари. (Ток тупларини очиш, ток тупларига ишлов бериш, суғориш, ҳомток қилиш, касалликларга ва зараркунандаларга қарши дорилаш, ҳосилни узиб олиш, токни қирқиш ва кўмиш ишлари)	Наряд бўйича бир бирлик ишни бажариш учун белгиланган таърифни бажарилган иш ҳажмига кўпайтириш йўли билан аниқланади	Наряд, табель, ҳисоб - тўлов қайдномаси
2.	Ижтимоий суғуртага ҳисобланган ажратмалар	Ҳисобланган иш ҳақини белгиланган ставкага кўпайтириш йўли билан аниқланади	Махсус ҳисоб-китоб
3.	Минерал ва маҳаллий ўғитлар ҳамда кимёвий дорилар сарфи	Узумзор майдонини 1 га майдонига сарфланган минерал ўғитлар ва кимёвий дорилар миқдорига ва уларнинг бир бирлигининг ҳақиқий таннархига кўпайтириш йўли билан аниқланади	Минерал ўғитлар ва кимёвий дорилар сарфи далолатномаси
4.	Ёқилғи сарфи	Фермер хўжалигида мавжуд экин турлари ўртасида қишлоқ хўжалик техникасининг ҳар бир экин турида ишлаган вақтига (соат) ёки иш ҳажмига (эталон/гектар) қараб тақсимланади	Нарядлар, тракторчи-машинистнинг ҳисоб варақаси, тракторнинг йўл варақалари
5.	Суғурта тўловлари	Токзор майдони бўйича ҳисобланган суғурта тўлови бўйича	Суғурта полиси, шартнома
6.	Иш ва хизматлар	Ҳисоб сиёсатида белгиланган тартиб бўйича тақсимланади	Махсус тақсимлаш ҳисоб-китоби
7.	Амортизация харажатлари	Ҳисоб сиёсатида белгиланган тартиб бўйича ҳисобланади	Махсус амартизация (эскириш) ҳисоблаш ҳисоб-китоби
8.	Умумишлаб чиқариш харажатлари	Ҳисоб сиёсатида белгиланган тартиб бўйича тақсимланади	Махсус тақсимлаш ҳисоб-китоби

Ишлаб чиқариш харажатларининг тўғри ҳисоб-китоб қилиниши ва ҳисобининг тулик ҳамда тўғри юритилиши етиштирилаётган маҳсулотнинг таннархини ҳамда молиявий натижаларни тўғри аниқлаш имконини беради.

Узумчиликка ихтисослашган фермер хўжаликларида ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобини такомиллаштириш маҳсулот таннархини пасайтириш

бўйича қуйидаги хулосаларга келинди:

- Тармоқда бажарилган барча ишлар ва харажатларни белгиланган тартибда ҳисобга олиш;
 - Меҳнат унумдорлигини ошириш, унумсиз харажатларни камайтириш;
 - Ишловчилар сонини оптималлаштириш;
 - Сарфланаётган моддий ресурсларни меъёрларда сарфланишини таъминлаш;
 - Ишлаб чиқариш технологиясига қатъий риоя қилиш, уларни ўз вақтида амалга ошириш;
 - Сотиб олинаётган моддий ресурслар, жумладан, минерал ўғитлар билан бирга маҳаллий ўғитлардан фойдаланишни таъминлаш;
 - Маъмурий бошқарув ходимлари сонини қисқартириш.
- Демак, узумчилик тармоғидан олинган маҳсулотлар таннархини пасайтириш ҳамда ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш имкониятларидан фойдаланиш самарадорликка эришишга олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ПФ-4947-сонли Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 февралдаги ПК-3573 сонли “Виночилик соҳасини ва алкоғолли маҳсулотларни реализация қилишни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори.
3. Э.Ф.Гадоеа ва бошқалар. Бухгалтер учун амалий қўлланма. Икки жилдлик. -Т.: “Норма” 2010 йил, 2-жилд, 424 бет.
4. К.Б.Уразов, С.В.Вахидов. Бошқа тармоқларда бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари. -Т., «Адиб нашриёти» МЧЖ, 2011. 188-189б.
5. Интернет сайти: vinsanoat.uz